

गट शेतीस प्रोत्साहन व सबलीकरणासाठी
शेतकऱ्यांच्या गट शेतीस चालना देणे ही
योजना राबविण्यास मान्यता.

महाराष्ट्र शासन
कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: कृविका-२०१७/प्र.क्र.३२/३-अ
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक
मंत्रालय, मुंबई-४०००३२
दिनांक : २४ जुलै, २०१७

वाचा : मुख्य सचिव कार्यालयाकडून प्राप्त झालेले दि. २४.७.२०१७ चे मंत्रीमंडळ बैठकीचे कार्यवृत्त .

प्रस्तावना :

सन २०२२ पर्यन्त शेतकऱ्यांचे उत्पन्न दुप्पट करण्याच्या केंद्र शासनाच्या दृष्टीकोनास अनुसरून पीक उत्पादन वाढविण्यासाठी निविष्टा, प्रशिक्षण, सिंचन, यांत्रिकीकरण, काढणीपश्चात तंत्रज्ञान, कृषिमाल प्रक्रिया व पणन इत्यादि बाबी महत्वाच्या ठरतात. राज्यातील शेतकऱ्यांची जमीनधारणा कमी असल्याने शेतकऱ्यांच्या उत्पादनात भरीव वाढ होण्यासाठी सामुहिक शेती, शेती करण्याची आधुनिक पद्धती व काटेकोर नियोजनाची आवश्यकता आहे. त्यादृष्टीने शेतकरी गटांमार्फत गट शेतीस प्रोत्साहन देण्यात येणे आगत्याचे आहे.

संकल्पना -

एका समुहातील शेतकऱ्यांनी एकत्र येऊन शिवारातील संलग्न भौगोलिक क्षेत्रामध्ये सामुहीकरित्या नियोजनबद्ध शेती करणे, शेती उत्पादनावर प्रक्रिया व मुल्यवर्धन करणे, एकत्रित विपणन करणे यासाठी सामुहीक स्वरूपाची व्यवस्था निर्माण करणे, शेती या व्यावसायिक जीवनपद्धतीद्वारे स्वतःची, गटाची, समुहाची उन्नती व विकास घडवून आणण्याची प्रक्रिया व रचना म्हणजेच समुह/गट शेती होय.

२. समुह/गट शेतीची आवश्यकता-

२.१ जमिनीचे सातत्याने होत असलेले विभाजन/तुकडे - लोकसंख्यावाढी बरोबरच शेतीची धारणक्षमता दिवसेंदिवस कमी होत चाललेली आहे. कृषिगणनेच्या प्रकाशित केलेल्या सन २०१०-११ च्या अहवालानुसार महाराष्ट्रात सन १९७०-१९७१ या वर्षी असलेले ४.२८ हेक्टरची धारण क्षमता सातत्याने कमी होऊन सन २०१०-२०११ मध्ये ती १.४४ हेक्टर प्रति खातेदार इतकी कमी आहे. काही ठिकाणी तर ती ११ ते १५ गुंठे इतक्या कमी आकारावर शेती कसण्यासाठी सलग क्षेत्र शिल्लक राहिलेले आहे. अशा परिस्थितीत एवढ्या छोट्या क्षेत्रावर शेती करून व आर्थिकदृष्ट्या किफायतशीर उत्पादन घेणे अत्यंत जिकिरीचे ठरत आहे. या सर्व समस्यांवर सामुहीक शेतीपद्धतीद्वारे व एकत्र केल्या जाणा-या क्षेत्रामुळे गटांमध्ये आधुनिक तंत्रज्ञान देणे सोईचे ठरते.

२.२ उच्च तंत्रज्ञान व यांत्रिकीकरणाचा अवलंब करून शेती व्यवसाय सुकर करणे-

(Ease of Doing Farming)- शेतीमधल्या उत्पादनाची अनिश्चितता, तसेच वाढत्या शहरीकरणामुळे ग्रामीण भागातून शहराकडे होत असलेले स्थलांतर यामुळे शेती क्षेत्रामध्ये कुशल तसेच अकुशल मनुष्यबळाची कमतरता जाणवत आहे. म्हणून त्याकरिता यांत्रिकीकरण व तांत्रिक मार्गदर्शनाची आवश्यकता आहे ते सामुहीकरित्याच करणे सोयीचे होईल. जमिनीची

शेतकऱ्याकडे असलेली वैयक्तिक धारणा कमी झाल्याने त्याला त्याच्या शेतावर उच्च तंत्रज्ञान तसेच यांत्रिकीकरणाचा अवलंब वैयक्तिकरित्या करणे आर्थिकदृष्ट्या परवडत नाही. सामुहीक शेती केल्याने व उत्पादन खर्चात काटकसर केल्याने या समस्येवर सहजरित्या तोडगा निघु शकतो.

२.३ विपणन पद्धतीचा अवलंब- व्यक्तिगत स्तरावर शेतकऱ्याचे उत्पादन कमी असल्याने त्याला त्याच्या उत्पादित केलेल्या मालाचे विपणन योग्यरित्या करता येत नाही. परिणामी, त्याला कमी भावात त्याचा माल विकावा लागतो. त्यामुळे त्याच्या मालाला वाजवी भाव मिळत नाही. मात्र, सामुहीक शेती पद्धतीने उत्पादित केलेल्या मालाचे एकत्रितरित्या विपणन केल्याने वाहतुकीतील व काढणी पश्चात होणारे नुकसान टाळून उत्पादन खर्चातील बचत वाढवून दुरवरची बाजारपेठ काबीज करता येणे शक्य होणार आहे.

२.४ काढणी पश्चात प्रक्रिया करणे - बऱ्याच वेळा निसर्गाकडून मिळालेली साथ, शेतकऱ्यांचे अथक प्रयत्न व कृषि क्षेत्रावर नियोजन करून शेतकऱ्याचे उत्पादन अपेक्षेपेक्षा जास्त आल्यास बाजारभावात घसरण होऊन शेतकऱ्यास कमी भाव मिळतो. नाशवंत उत्पादन जसे की भाजीपाला , फळे, यांचा अधिक साठा झाल्यास नुकसान होण्याची शक्यता निर्माण होते, अशा वेळी काढणी पश्चात प्रक्रियेचा अवलंब केल्यास शेतकऱ्यास योग्य भाव मिळु शकतो. तसेच प्रक्रिया उद्योगामुळे पाश्चात् देशातील प्रयोगसिद्ध तंत्रज्ञान आपल्या राज्यातील गटांमध्ये वापरता येईल व एकत्रित शेती विकसित करता येईल.

२.५ प्रक्रिया उद्योग व मुल्यवर्धन - मोठ्या भांडवल व उत्पादनाअभावी छोट्या शेतकऱ्यांना उत्पादित मालावर प्रक्रिया करणे, त्याचे मुल्यवर्धन करणे शक्य होत नाही. मात्र, सामुहीक शेतीद्वारे प्राथमिक प्रक्रिया तसेच मालाचे मुल्यवर्धन शेतावरच करता येणार आहे व गुंतवणुकदारांना शेतकरी गटाकडून एकाच ठिकाणी कच्चा माल मिळून प्रक्रिया उद्योगास चालना मिळेल.

२.६ शेती पूरक जोडधंदा - सामुहिक शेतीधील लागवडीयोग्य जमीनीवर विविध पिकांचे उत्पादन घेण्याबरोबरच उपयुक्त जोडधंदा म्हणून पशुपालन, रेशीमव्यवसाय, मत्स्यव्यवसाय, दुग्धव्यवसाय, मधुमक्षीकापालन व रोपवाटीका तयार करणे इ. बाबी आवश्यक आहेत. मात्र, मनुष्यबळाची वानवा त्याचबरोबर जमिनीची कमी धारणक्षमता यामुळे शेतकरी पशुपालनापासुन दुर चाललेला आहे. परिणामी, सेंद्रिय खताची उपलब्धता कमी होत असल्याने जमिनीचा कस कमी होवुन उत्पादकता कमी होणे, रासायनिक खतांचा वापर वाढणे परिणामी उत्पादन खर्च वाढणे या दुष्टचक्रामध्ये सद्यस्थितीत शेतकरी व शेती व्यवसाय अडकला आहे. या समस्येवर सामुहीक शेती पद्धतीमध्ये पशुधनाचे एकत्रित व्यवस्थापन करून उपाय मिळणे सहज शक्य आहे.

वरील सर्व घटकांच्या एकत्रित परिणामामुळे शेतकऱ्यांचा उत्पादन खर्च कमी होवुन निव्वळ उत्पन्न वाढण्यास मदत होणार आहे. त्यामुळे सामुहीक शेतीचा अवलंब करणे ही काळाची गरज ठरत आहे.

३. आपल्या देशात फुलांचे, भाजीपाल्याचे व पॉली हाऊसचे उत्पादन वाढविण्यासाठी इस्राईल व नेदरलँड या देशाचे तंत्रज्ञान वापरण्यात आले आहे. तसेच केंद्रीय जलसंपदा मंत्रालयाने देशात आधुनिक तंत्रज्ञानाद्वारे शेतीसाठी पाणी पुरवठा करताना कॅनल ऐवजी पाईपद्वारे पाण्याचा प्रवाह नियोजित करण्यास प्रोत्साहन दिलेले आहे. अशाप्रकारे जर धरणाच्या लाभक्षेत्रात

शेती असलेल्या शेतकरी गटांनी पुढाकार घेऊन शेती केली तर शासनाद्वारे अशा सर्व शेतकरी गटांना प्रोत्साहन देण्याचेही प्रस्तावित आहे.

याकरिता शेतकऱ्यांची गट/समूह शेती या प्राथमिक स्वरूपातील चालू असलेल्या राज्य योजनेत बदल करून “गट शेतीस प्रोत्साहन व सबलीकरणासाठी शेतकऱ्यांच्या गट शेतीस चालना” ही योजना सन २०१७-१८ पासून दोन वर्षांत पथदर्शी स्वरूपात राबविण्याचे प्रस्तावित आहे. तदनुषंगाने शासनाने गट समूह शेतीसंदर्भात यापूर्वी विभागामार्फत निर्गमित करण्यात आलेले सर्व निर्णय अधिक्रमित करून खालील निर्णय घेतला आहे.

शासन निर्णय :-

- १) गट शेतीस प्रोत्साहन व सबलीकरणासाठी शेतकऱ्यांच्या गट शेतीस चालना देणे ही राज्य पुरस्कृत योजना सन २०१७-१८ व सन २०१८-१९ या दोन वर्षांच्या कालावधीत पथदर्शी प्रकल्प म्हणून राबविण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे. तसेच सदर योजना नक्षलग्रस्त प्रवण व शेतकरी आत्महत्याग्रस्त जिल्ह्यांमध्ये प्राधान्याने राबविण्यात येईल.
- २) सदर योजनेअंतर्गत २० शेतकरी गटांच्या माध्यमातून किमान १०० एकर क्षेत्रावर शेतकरी गटांमार्फत विविध कृषि व कृषि पूरक उपक्रम, प्रकल्प स्वरूपात राबविण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे. सदर योजनेअंतर्गत एका समूह गटासाठी आवश्यक असलेली १०० एकराची क्षेत्र मर्यादा ज्या ठिकाणी संरक्षित भाजीपाला, संरक्षित फुलपिके अशा पिकांचे उत्पादन घेतात. त्यांचे एका समूह गटाचे पॉलिहाउस/ शेडनेटचे एकूण क्षेत्र किमान २५ एकर असल्यास व ४ उपगटाचे एकूण क्षेत्र १०० एकर असल्यास सदर योजनेत लाभ घेण्यास पात्र ठरतील.
- ३) या योजनेतर्गत सहभागी होणाऱ्या शेतकऱ्यांनी आत्मा संस्था, महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० अथवा कंपनी अधिनियम, १९५८ च्या तरतुदीअंतर्गत शेतकरी उत्पादक गट/कंपनी म्हणून नोंदणी करणे आवश्यक राहिल. तसेच या योजनेअंतर्गत लाभ मिळण्याकरिता शेतकरी गटाच्या सर्व सदस्यांचे आधार क्रमांक बँक खात्याशी संलग्न असणे अनिवार्य राहिल.
- ४) सदरचा समूह शेतीचा प्रयोग प्रायोगिक तत्वावर करण्यात येत असल्याने एका समूहातील शेतकऱ्यांनी एकत्र येऊन एका शिवारातील संलग्न भौगोलिक क्षेत्रामध्ये सामुहीकरित्या नियोजनबद्ध शेती करण्यासाठी क्षेत्राच्या निवडीस मान्यता देण्यात येत आहे.
- ५) सदर योजनेअंतर्गत सामुहीक सिंचन सुविधा (उदा.शेततळे निर्माण करणे, सूक्ष्म सिंचन, उपसा सिंचन, खाजगी विहीर व पंपसेट, पाईप लाईन बसवणे, संपूर्ण क्षेत्रावर सूक्ष्म सिंचन अवलंब करून ऑटोमायझेशन (स्वयंचलित सूक्ष्मसिंचन पद्धत) सामुहिक पद्धतीने यांत्रिकीकरणाद्वारे मशागत करणे, लहान शेती यंत्रे, पिक संरक्षण सयंत्र इत्यादी गोष्टी सहजपणे करता येणार असल्यामुळे समूह शेतीत प्रथम सलग क्षेत्रास प्राधान्य देण्यात येईल.
- ६) गट शेती या योजनेअंतर्गत प्रकल्प स्वरूपात उपक्रम राबविण्यात येतील. सदर योजनेअंतर्गत गठीत झालेल्या शेतकरी गटास प्रशिक्षण व मार्गदर्शन तसेच सूक्ष्म सिंचन, कृषि अभियांत्रिकी, काढणी पश्चात प्रक्रिया व हाताळणी तंत्रज्ञान व शेतमालाचे विपणन याकरिता प्रचलित योजनेअंतर्गत प्राधान्याने लाभ देण्यात यावेत.

७) शेतकऱ्यांच्या गटांना प्रगतीशील शेतीचे तंत्रज्ञान देण्याकरिता शेतीविषयक तांत्रिक सल्लागाराची सेवा उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे. याकरिता कृषि विभागाचे अधिकृत कृषि अधिकारी दर्जाचे विस्तार अधिकारी व संबंधित कृषि विद्यापीठाचे कुलगुरु यांनी नामनिर्देशित केलेले तज्ञांचे मार्गदर्शनाखाली शेतकरी गटांना आवश्यक प्रशिक्षण, त्यांना लागणारे तांत्रिक मार्गदर्शन तसेच त्यांना लागणाऱ्या सामुहिक सुविधा, उदाहरणार्थ- सामुहिक सिंचन सुविधा, कृषि यंत्रे, काढणी पश्चात प्रक्रिया करणे, साठवणुकीकरिता गोडाउन इत्यादी ची आवश्यकता निश्चित करण्यात येईल. तसेच व्यक्तीगत लाभाची योजना उदाहरणार्थ- सूक्ष्म सिंचन, खाजगी विहीर व पंपसेट, शेततळी, लहान शेती यंत्रे, पिक संरक्षण सयंत्र इत्यादी ची आवश्यकता तज्ञांच्या तांत्रिक सल्ल्याने निश्चित करणे अपेक्षित आहे. शेतकऱ्यांच्या गटांना प्रगतीशील शेतीचे तंत्रज्ञान देण्याकरिता शेतीविषयक तांत्रिक सल्लागाराची सेवा ही सामुहिक स्वरूपाने उपलब्ध करून देण्याचे प्रस्तावित आहे. ज्या शेतकरी गटांना शासनाच्या योजनेअंतर्गत परदेशी तंत्रज्ञांची सेवा उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे, अशा प्रकल्पाकरिता परदेशाचे तज्ञांकडून शिफारश करण्यात येणारे तंत्रज्ञान आपले हवामान व इतर बाबी लक्षात घेता उपयुक्त असल्याची शिफारश कृषि विद्यापीठांच्या तज्ञांकडून करून घेणे आवश्यक राहिल.

८) शेतीपूरक जोडधंदा जसे की, सामुहिक गोठा, दुग्धप्रक्रिया अवजारे, मत्स्यपालन, मधुमक्षिका पालन, रेशिम उद्योग, कुक्कुटपालन तसेच मागेल त्याला शेततळे, जलसंपदा विभागाकडील कामे इत्यादि कार्यक्रम कृषि संलग्न संबंधित विभागाकडून त्या विभागाच्या प्रचलित निकषाप्रमाणे समुह गटास प्राधान्याने उपलब्ध करून देण्यात यावेत. याबाबत प्रकल्पामध्ये निश्चित केल्यानुसार संबंधित विभागाकडून निधी उपलब्ध होत नसल्यास समुहासाठी निश्चित केलेल्या रु. १ कोटीच्या निधीमर्यादेत या योजनेतून अनुदान उपलब्ध करून देण्यात यावे.

९) सदर योजने अंतर्गत सन २०१७-१८ व सन २०१८-१९ मध्ये प्रत्येकी २०० शेतकरी गट स्थापन करण्याचे उद्दिष्ट ठेवण्यात आले आहे. जिल्ह्यामध्ये दिलेल्या लाक्षांकापेक्षा जास्त पात्र गटांचे प्रस्ताव प्राप्त झाल्यास सोडतीद्वारे गटांची निवड करण्यात यावी. या २०० गटांची जिल्हानिहाय विभागणी, निकष व निवड आयुक्त, कृषि यांच्यास्तरावरून करण्यात येईल.

१०) गटांच्या वाढीव मागणीप्रमाणे सन २०१७-१८ च्या अर्थसंकल्पात घोषित केलेल्या रु.२०० कोटी निधीच्या मर्यादेत अनुदान चालू आर्थिक वर्षात उपलब्ध करून देण्यास मान्यता देण्यात येईल. सदर योजनेसाठी सन २०१७-१८ या वर्षासाठी रु. ४५ कोटी निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आला असून, प्रस्तावित २०० शेतकरी गट/समुहांवर प्रत्येक गटावर शासनाच्या निकषानुसार प्रकल्प आराखड्यातील संबंधित सामुदायिक घटकांच्या खर्चासाठी शासनाच्या निकषानुसार प्रकल्प खर्चाच्या ७५ % पर्यंत व उर्वरित २५ % निधी वैयक्तिक कामांसाठी यानुसार प्रत्येक गटावर जास्तीत जास्त रु.१०० लक्ष एवढी तरतुद उपलब्ध नियतव्यय व अर्थसंकल्पीय तरतुदीच्या अधीन राहून अनुदान स्वरूपात खर्च करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

- ११) या योजनेअंतर्गत दयावयाचे अनुदान हे केवळ सामुहिक स्वरूपाच्या कार्यक्रमासाठी अग्रक्रमाने गटाच्या बँक खात्यावर देण्यात येईल. वैयक्तिक स्वरूपाच्या प्रकल्पातील घटकांसाठी तसेच व्यक्तीगत लाभाच्या योजनेकरिता त्या योजनेच्या प्रचलित निकषाप्रमाणे देय अनुदान लाभार्थी गटांच्या सदस्यांना थेट आधार संलग्न बँक खात्यात DBT द्वारे देण्यात येईल.
- १२) सदर योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी शेतकऱ्यांचे समुह व गट शेतीस चालना देणे या योजनेसाठी लवकरच नवीन लेखाशीर्ष निर्माण करण्यात येईल.
- १३) पीक पदधती व शेतीचा प्रकार विचारात घेऊन गट शेतीसाठी आदर्श नमुना प्रकल्प (Model) तयार करावा व त्यात पशुसंवर्धन , दुग्धव्यवसाय व मत्स्यव्यवसाय विभाग व रेशीम उद्योग इ विभागाच्या आदर्श नमुना प्रकल्पाचा समावेश करण्यात यावा.
- १४) सदरहू योजनेत शेती अवजारे बँकेचा समावेश करण्यात यावा.

२. **प्रकल्प आराखडा तयार करणे व अनुदान वाटप :-** शेतकरी समुह गटांनी कृषि आयुक्तालयाच्या मार्गदर्शनानुसार त्यांच्या प्रकल्पाचा समग्र आराखडा तयार करावा व त्या आराखड्यात आवश्यकतेप्रमाणे पुढील बाबींचा समावेश करावा. समुह शेती क्षेत्रात उत्पादन घ्यावयाची पिके, फळे, भाजीपाला, मसाला पिके, फुलशेती, व इतर आवश्यक असलेले जे उत्पादन घ्यावयाचे आहे ते निश्चित करावे व त्यासाठी लागणाऱ्या सुविधा जसे की, शेतकऱ्यांना प्रशिक्षण, सिंचन सुविधा, संरक्षित शेती, सुक्ष्म सिंचन, यांत्रिकीकरणासाठी आवश्यक अवजारे, काढणी पश्चात लागणारी उपकरणे इत्यादि घटकांसाठी कृषि विभागाकडून राबविण्यात येत असलेल्या योजनांमधून शेतकरी गटासाठी अथवा गटातील वैयक्तिक लाभार्थ्यासाठी प्राथम्याने अनुदान देण्यात येईल. सदरचे अनुदान त्या त्या योजनांच्या प्रचलित निकषाप्रमाणे देय असेल. समुहाने तयार केलेल्या प्रकल्प आराखड्यातील घटकांसाठी कृषि विभागाकडून राबविण्यात येत असलेल्या प्रचलित योजनांमधून शेतकरी गटासाठी अथवा गटातील वैयक्तिक लाभार्थ्यासाठी प्राथम्याने अनुदान देण्यात येईल. सदरचे अनुदान त्या त्या योजनेच्या निकषाप्रमाणे देय असेल. प्रचलित योजनांतील अनुदानाव्यतिरीक्त तसेच प्रचलित योजनेमध्ये अनुदान उपलब्ध होऊ शकत नसल्यास रु. १ कोटी च्या मर्यादेत प्रस्तावित योजनेमधून अनुदान उपलब्ध करून देण्यात यावे. तथापि जर गटातील सदस्यांची संख्या वाढली व गटाचे क्षेत्र १०० एकराच्या पटीत वाढले तर वाढीव प्रत्येक १०० एकर साठी प्रत्येकी रु. १ कोटी पर्यंत वाढीव अनुदान देण्यात यावे

३. या योजनेअंतर्गत प्रति वर्ष जास्ती जास्त २०० गट स्थापन करण्याचे उद्दिष्ट प्रस्तावित असून, या योजनेअंतर्गत समुह/गट शेतीसाठी नव्याने निर्माण करावयाच्या शेतकरी गटांची संख्या ही प्रत्येक जिल्ह्यात किमान २ व कमाल १० पर्यंत असावी. ज्या तालुक्यात महाराष्ट्र स्पर्धाक्षम कृषि विकास प्रकल्प (MACP) किंवा अन्य योजना/प्रकल्पांतर्गत शेतकरी उत्पादक कंपन्या स्थापन झालेल्या नाहीत. अशा तालुक्यात सदर योजना प्राधान्याने राबविण्यात यावी.

४. सदर योजनेअंतर्गत आराखड्यात शेतकरी गटाकडील उपलब्ध साधनसामुग्री (सुविधा) यांसह प्रामुख्याने पुढील बाबी अंतर्भूत असाव्यात-

अ) जमीन सुधारणा, समतलीकरण व सामुहिक सिंचन व्यवस्था निर्मिती- समुहामध्ये असणाऱ्या क्षेत्रामध्ये सद्यस्थितीत उपलब्ध असणा-या सिंचनांच्या सुविधांची (उदा. शेततळे, विहीर बोअरवेल, पाईप लाइन सूक्ष्म सिंचन, पंप, सोलार पंप इत्यादी) माहिती नमूद करावी तसेच नव्याने घ्यावायाच्या सिंचन कार्यक्रमाची रुपरेषा असावी.

ब) यांत्रिकीकरण व तंत्रज्ञानाबाबत- शेतकरी समुह गटाकडे उपलब्ध असलेली यंत्रसामग्री व तंत्रज्ञान नमूद करून सामुहिक अवजारे बँक निर्माण निर्माण करण्यासाठी समुहातील प्रचलित व प्रस्तावित पिक पद्धतीनुरूप आवश्यक ती सर्व यंत्रसामग्री खरेदी करणे व त्यासाठी शोध बांधकाम करणे. सदर कामे गट/कंपनीने मागणी केल्यास कृषि विभागांतर्गत कृषि यांत्रिकीकरण या केंद्र पुरस्कृत अभियानांमधून पुरविण्यास प्राधान्य राहिल.

क) सामुदायिक संकलन, प्रतवारी, साठवणुक व प्रक्रिया केंद्राची निर्मिती- समुहामध्ये असणा-या पिक पद्धतीनुसार आवश्यक असणा-या संकलन, प्रतवारी, साठवणुक इ. कामे नाबार्ड तसेच पणन विभागांतर्गत प्रचलित योजनांमधून पुरविण्यास प्राधान्य राहिल.

ड) विपणनाबाबत- शेतकरी-ग्राहक शृंखला विकसित करणे, समुह शेतीमधील उत्पादित मालाची वाहतुक करणेसाठी आवश्यकतेनुसार रेफरव्हॅन अथवा साध्या वाहनाची खरेदी करणे वा इतर आवश्यक बाबींच्या प्रयोजनासाठी कृषि विभागांतर्गत एकात्मिक फलोत्पादन अभियान अथवा तत्सम प्रचलित योजनांमधून प्राधान्य राहिल.

इ) सामुहिक पशुधन व्यवस्थापन- प्रत्येक सदस्याकडील उपलब्ध पशुधन, त्यास अजुन वाढ करावयाचे पशुधन याचा विचार करून पशुधनासाठी सामुहिक गोठा बांधकाम करणे, जनावरांचे मुक्त संचारासाठी जागा ठेवणे, स्लरी युनिट करणे, गांडुळशेड, कंपोस्ट निर्मितीसाठी युनिट तयार करणे इत्यादी कामे प्रस्तावित करण्यात यावीत. सदर कामे पशुसंवर्धन विभागांतर्गत प्रचलित योजनांमधून पुरविण्यास प्राधान्य राहिल.

ई) या योजनेंतर्गत लाभ घेण्यासाठी शेतकरी समुह गटास निधी वितरण चार टप्प्यात करण्यात येणार आहे. तदनुसार प्रकल्प आराखडा तयार करताना समुह गटाने प्रकल्पातील कामांची /कार्यक्रमांची विभागणी चार टप्प्यात करावी. प्रत्येक टप्प्यावर वितरीत केलेल्या निधीच्या ९० % खर्च झाल्यानंतर संबंधित गटाकडून त्याबाबतचे उपयोगिता प्रमाणपत्र घेऊन तालुका कृषि अधिकारी यांनी प्रत्यक्ष कामाची पाहणी करून शिफारस पत्र व तपासणी अहवाल सादर केल्यानंतर पुढील निधी वितरीत करण्यात यावा.

५. निधी वितरणाचे टप्पे : (रु.१०० लाखाच्या मर्यादेत)

१) पहिला टप्पा : प्रकल्प मंजुरीनंतर लगेच - प्रकल्प किंमतीच्या २०% रक्कम (समुह निवड, व निर्मिती , सांघिक सहकार्य, समूह नोंदणी, बँकेशी जोडणी, समुह विकास आराखडा तयार करणे, सहली, प्रशिक्षण कार्यशाळेचे आयोजन, प्रकल्प स्थळाची निवड अंतिम करून नोंदणी करणे इ. सदर निधीत तांत्रिक सल्लागारास दयावयाच्या मानधनाचा समावेश असेल.)

२) दुसरा टप्पा : प्रकल्प किंमतीच्या ३० % रक्कम सामुहिक सिंचन व्यवस्था निर्मिती, यांत्रिकीकरण व तंत्रज्ञानासंदर्भात सामुहिक अवजारे बँक निर्मितीसाठी तसेच सामुहिक पशुधन व व्यवस्थापन व अनुषंगिक कार्यक्रम राबविण्यासाठी.

३) तिसरा टप्पा : प्रकल्प किंमतीच्या ३० % रक्कम सामुदायिक संकलन, प्रतवारी, साठवणूक व प्रक्रिया केंद्राची निर्मिती, विपणन वाहतुक व्यवस्थेसाठी.

४) चौथा टप्पा : प्रकल्प किंमतीच्या २० % रक्कम - मंजूर आराखड्याप्रमाणे झालेल्या कामाचे मूल्यमापन करून अंतिम हप्ता अदा करणे.

६. प्रकल्प आराखडा अंतिम करण्याबाबत समिती रचना :

- १) जिल्हाधिकारी तथा अध्यक्ष आत्मा नियामक मंडळ - अध्यक्ष
- २) प्रकल्प संचालक, आत्मा / जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी- सदस्य सचिव
- ३) कृषि विकास अधिकारी जिल्हा परिषद- सदस्य
- ४) उप निबंधक, सहकार- सदस्य
- ५) लीड बँक अधिकारी/ नाबार्ड प्रतिनिधी - सदस्य
- ६) जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी / (उपसंचालक पशुसंवर्धन)
- ७) रेशीम विभाग अधिकारी
- ८) जिल्हा मत्स्यव्यवसाय अधिकारी
- ९) संबंधित कृषि विद्यापीठ नियुक्त शास्त्रज्ञ
- १०) जिल्हा दुग्धव्यवसाय विकास अधिकारी
- ११) जिल्हा खादी व ग्रामोद्योग अधिकारी

प्रकल्प आराखडा मंजूरीबाबत :

उपरोक्त जिल्हास्तरीय समितीने मंजूर केलो प्रकल्प आराखडा संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण) यांना सादर करावा. संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण) यांनी सदर आराखड्यात काही बदल आवश्यक असल्यास तत्संबंधात प्रकल्प आराखडा समितीस ७ दिवसांत सूचित करावे. तदनुसार सुचविण्यात आलेला बदल उपरोक्त समितीने प्रकल्प आराखड्यात समाविष्ट करावा.

७. गट समुह प्रकल्पांतर्गत मंजूर घटकांची तांत्रिक निकषाप्रमाणे अंमलबजावणीची जबाबदारी समुह गटाची राहिल. समुह क्षेत्राची निवड करताना छोटे व मोठे शेतकरी एकत्र आल्यास मोठ्या शेतकऱ्यास समुह गटाच्या प्रचलित निकषाप्रमाणे ठरविण्यात आलेल्या क्षेत्रापर्यंत अनुदानाचा लाभ घेता येईल व उर्वरित क्षेत्रावर मोठा शेतकरी स्वखर्चाने गटासाठी वापरावयाच्या योजनेतील घटकांचा अवलंब करू शकतो. समुह शेतीच्या यशस्वीतेसाठी सांघिक सहकार्य भावना निर्मिती (Community Building) हा घटक महत्वाचा असून, त्याकरिता, समुहामधील शेतकऱ्यांमधूनच गट प्रमुखाची (अध्यक्षची) एकमताने निवड करून गटाचे दैनंदिन शेती कामकाजाचे व्यवस्थापन करण्यात यावे.

८. शेतकरी गट/कंपनीस कृषि विस्तार शासकीय यंत्रणांची / कर्मचाऱ्यांची सेवा उपलब्ध असेल. याव्यतिरिक्त, शेतकरी उत्पादक कंपनीस तांत्रिक सहकार्याची आवश्यकता असल्यास अथवा शेतकऱ्यांच्या गटांना प्रगतीशील शेतीचे तंत्रज्ञान देण्याकरिता शेतीविषयक तांत्रिक सल्लागाराची सेवा आवश्यकता असल्यास त्या गटाने त्यांच्या स्तरावर शेतीविषयी तांत्रिकदृष्ट्या माहिती

असलेल्या एका कृषि पदवीधारक/पदविकाधारक यामधून सक्षम व्यक्तीची तांत्रिक सल्लागार म्हणून नियुक्ती करावी. सदरची नियुक्ती कंपनी/गट यांचे प्रमुख (अध्यक्ष), विभागीय सह संचालक / आत्मा प्रकल्प संचालक व कृषि विद्यापीठाचे तज्ञ /कृषि विज्ञान केंद्राचे तज्ञ यांच्या सल्ल्याने गट समुहाने करावी. त्या सल्लागारास शासनाकडून कंपनीद्वारे दरमहा रु.५०००/- याप्रमाणे मानधन देण्यात येईल. याव्यतिरिक्त, सदर सल्लागारास अतिरिक्त मानधन देण्याबाबत समुहगटाने निर्णय घ्यावा. सदरचा तांत्रिक सल्लागार स्थानिक क्षेत्रातील रहिवाशी असावा. सदर सल्लागाराची सेवा शेतकरी गटास २ वर्षासाठी उपलब्ध करून देण्यात येईल. याव्यतिरिक्त, पुढील कालावधीत सल्लागाराची सेवा घेण्याचा निर्णय समुह गटाने घ्यावा. सदर सल्लागाराच्या नियुक्ती व निष्कासन यांवर गट समुहाचे नियंत्रण राहिल. तसेच समुह गटासाठी आवश्यकता भासल्यास प्रशिक्षणाचा कार्यक्रम जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी/प्रकल्प संचालक (आत्मा) यांनी शिफारस केलेल्या नामांकित इतर शेतकरी उत्पादक संस्था (Farmeres Producer Organisation) यांचेकडूनही राबविण्यात येईल.

९. सदर योजनेअंतर्गत प्राप्त होणाऱ्या निधीसंदर्भात आयुक्त (कृषि) यांना नियंत्रण अधिकारी तसेच सहायक संचालक लेखा-१, कृषि आयुक्तालय, पुणे यांना आहरण व संवितरण अधिकारी म्हणून घोषित करण्यात येत आहे. सदर योजनेअंतर्गत मानधनाच्या /खर्चाच्या रकमा DBT (Direct Benefit Transfer) द्वारे प्रदान करण्यात येतील.

१०. शेतकऱ्यांचे समुह व गट शेतीस चालना देणे या योजनेअंतर्गत गट शेतीस प्रोत्साहन व सबलीकरणासाठी सांघिक सहकार्य भावना (Community Building) निर्मिती करून गटाचे काम प्रभावशाली होण्यासाठी आवश्यक प्रमुख उपक्रम / कार्यक्रम राबविण्याबाबतच्या मार्गदर्शक सूचना कृषि विभागामार्फत स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येतील.

११. विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी त्यांचे विभागातून प्रत्येक जिल्ह्यातून उत्कृष्ट कामगिरी केलेल्या एका गटाचा प्रस्ताव प्राप्त करून घ्यावा. प्राप्त प्रस्तावातून विभागातील एका गटाचा प्रस्ताव संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण) यांना सादर करावा. संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण) यांनी आयुक्त (कृषि) यांचेमार्फत सदर प्रस्ताव शासन स्तरावरील समितीकडे सादर करावेत. शासन स्तरावरील निवड समितीची रचना खालीलप्रमाणे राहिल.

- १) अतिरीक्त मुख्य सचिव (वित्त), अध्यक्ष
- २) प्रधान सचिव (नियोजन), सदस्य
- ३) प्रधान सचिव (कृषि), सदस्य
- ४) सचिव (पदुम), सदस्य
- ५) सचिव (आदिवासी विकास), सदस्य
- ६) सचिव (महिला बालकल्याण), सदस्य
- ७) कृषि पुरस्कार प्राप्त विभागनिहाय एक शेतकरी
- ८) कृषि विद्यापीठ / भारतीय कृषि अनुसंधान संशोधन संस्थेचा प्रतिनिधी
- ९) आयुक्त (कृषि), सदस्य सचिव

सदर प्रस्तावांपैकी प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांकाच्या शेतकरी गटांची निवड शासन मान्यतेने करण्यात येईल. सदर पुरस्काराची रक्कम प्रथम पुरस्कार रु. २५ लाख, द्वितीय पुरस्कार रु. १० व तृतीय पुरस्कार रु. ५ लाख निश्चित करण्यात आली आहे. पुरस्काराची रक्कम त्या गटांनी विहीत निकषाप्रमाणे सामुदायिक स्वरूपाच्या कामासाठीच वापरावी.

१२. शेतकऱ्यांचे समुह व गट शेतीस चालना देणे या योजनेवर कृषि आयुक्तांचे संनियंत्रण व देखरेख राहील परंतु, तांत्रिक बाबींकरिता कृषि आयुक्तालयाचे अधिनस्त संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण) यांनी देखरेख व संनियंत्रण ठेवावे. संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण) यांनी या योजनेअंतर्गत प्रस्तावित कार्यक्रमांचे कार्यान्वयन करावे. व या योजनेअंतर्गत राबविण्यात येणाऱ्या उपक्रम / कार्यक्रमांबाबतचा अहवाल दर दोन महिन्यांनी शासनास सादर करावा.

१३. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१७०७२४१५०३२९१५०१ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(सु.सं.धपाटे)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. आयुक्त(कृषि), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
२. संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

प्रत-

१. मा.मुख्यमंत्री , महाराष्ट्र राज्य यांचे अपर मुख्य सचिव
२. मा.मंत्री (वित्त) महाराष्ट्र राज्य यांचे खाजगी सचिव
३. मा.मंत्री (कृषि) महाराष्ट्र राज्य यांचे खाजगी सचिव
४. मा.राज्यमंत्री (कृषि) महाराष्ट्र राज्य यांचे खाजगी सचिव
५. सर्व विधानमंडळ सदस्य.
६. अपर मुख्य सचिव, (वित्त) वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई
७. अपर मुख्य सचिव, नियोजन, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
८. अपर मुख्य सचिव, पणन, वस्त्रोद्योग, सहकार व वस्त्रोद्योग विभाग, मंत्रालय, मुंबई
९. सचिव, पशुसंवर्धन, दुग्ध व्यवसाय व मत्स्य व्यवसाय विभाग मंत्रालय, मुंबई.
१०. प्रधान सचिव (जलसंपदा) मंत्रालय, मुंबई.
११. सचिव (आदिवासी विकास), मंत्रालय, मुंबई.
१२. सचिव (महिला बालकल्याण), मंत्रालय, मुंबई.
१३. प्रधान सचिव, जलसंधारण, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१४. प्रधान सचिव, वस्त्रोद्योग, सहकार व वस्त्रोद्योग विभाग, मंत्रालय, मुंबई.

१५. कुलगुरु, मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी,
१६. कुलगुरु, डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला,
१७. कुलगुरु, महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी, जि. अहमदनगर,
१८. कुलगुरु, डॉ.बाळासाहेब सावंत कोंकण कृषि विद्यापीठ, दापोली, जि. रत्नागिरी,
१९. महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
२०. महालेखापाल १/२ (लेखा परिक्षा)/ (लेखा व अनुज्ञेयता) मुंबई / नागपूर
२१. सर्व विभागीय आयुक्त
२२. सर्व जिल्हाधिकारी तथा अध्यक्ष आत्मा नियामक मंडळ
२३. मुख्य कार्यकारी अधिकारी,सर्व जिल्हा परिषद तथा उपाध्यक्ष आत्मा नियामक मंडळ
२४. सर्व सह सचिव/ उप सचिव, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
२५. अध्यक्ष, नाबार्ड, प्लॉट नं. सी-२४, जी ब्लॉक, बांद्रा कुर्ला कॉम्प्लेक्स, बीकेसी रोड, बांद्रा (पूर्व), मुंबई
२६. मुख्य महाव्यवस्थापक, नाबार्ड ,पुणे ५, वेलस्ली रोड, पुणे-४११ ००५
२७. मुद्रांक व नोंदणी महानिरीक्षक, पुणे
२८. महाव्यवस्थापक, महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक, सर विठ्ठलदास ठाकरसी मेमोरियल बिल्डींग, ९, महाराष्ट्र चेंबर ऑफ कॉमर्स लेन, फोर्ट, मुंबई-४
२९. सर्व संचालक, कृषि आयुक्तालय, पुणे
३०. सर्व विभागीय कृषि सहसंचालक
३१. सर्व प्रकल्प संचालक (आत्मा),
३२. सर्व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी
३३. कृषि विकास अधिकारी, सर्व जिल्हा परिषद
३४. प्रकल्प संचालक, नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्प (POCRA),वर्ल्ड ट्रेड सेंटर, मुंबई.
३५. सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी
३६. सहायक संचालक, लेखा-१, कृषि आयुक्तालय, पुणे
३७. वित्त विभाग (व्यय-१) (अर्थसंकल्प-१२) (अर्थोपाय),मंत्रालय,मुंबई.३२
३८. नियोजन विभाग, कार्यासन १४१४, १४३१, मंत्रालय,मुंबई.३२
३९. अवर सचिव/राकृवियो कक्ष, कार्यासन अधिकारी,२- अ, कृषि व पदुम विभाग,मंत्रालय,मुंबई.
४०. निवड नस्ती / कार्या.३अ, कृषि व पदुम विभाग,मंत्रालय,मुंबई.